

בהר*

ליתן מתנה לבר נש לינה חזר בי (בדי-
בור בלחוד זוכה המקבל) וכאן הוא אמר
הכין" (דאפילו מוכר שקיבל ערבון על
המקצת יכול הוא לחזור בו).

ומשני, "תמן למדת הדין ומה דרב
נהג למדת חסידות" (בהאי עובדא ע"פ
מדת הדין הוא, דלדינא הורה כן, ומה
דרב נהיג בעצמו ע"פ מדת חסידות הוא,
שאע"פ שמדינא לא זכה בה המקבל,
לפנים משהו"ד עשה, ונהג בעצמו מדת
חסידות).

ובמפרשים הקשו מעובדא אחרת ד-
רב (בירושלמי מס' ב"מ⁵), "רב מפקד
לשמש" אימת דנימר לך תתן מתנה לבר
נש, אין הוה מסכן הב לי' מיד, ואין
עתיר אמליך בי תניינות" (רב הי' מצוה
למשרתו, כשאומר לך תן מתנה לעני,
תתן לו מיד, ולא תשאל אותי עוד, לפי
שאיני יכול לחזור בו, ואם הוא עשיר,
הימלך בי שנית אם לא החזרתי בו⁶).

הרי יש כאן סתירה בהנהגתו של רב
— דהכא (בסוף מס' שביעית) מפורש
שרב התנהג ע"פ מדת חסידות ולא חזר
בו מדבריו, ואילו בב"מ שם צוה למשר-
תו שלא לסמוך על אמירתו, ולא לתת
עד שישאלהו שנית — היפך ההנהגה ד-
לא ישנה מדיבורו.

א. תנן בסוף מס' שביעית: "כל ה-
מטלטלין נקנין במשיכה, וכל המקיים
את דברו רוח חכמים נוחה הימנו". כל-
מר, אע"פ שמעיקר הדין יכול המוכר
לחזור בו מכיון שעדיין לא קנה במשי-
כה, מ"מ, כשאינו חוזר בו אלא מקיים
את דברו, רוח חכמים נוחה הימנו.

ובירושלמי שם מביא פלוגתא בין ר'
יוחנן ורב, שלדעת ר' יוחנן — "אמר
ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו,
חוזר בו"; ורב פליג, דרב אמר, כד אנא
אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש,
לינה (לית אנא) חוזר בי, שמקיים את
דיבורו לתת המתנה.

ובהמשך הסוגיא מקשה הירושלמי
מעובדא דרב, "חד בר נש אפקיד ערבון
על מילחא (שעשה מקח עם א' על מלח
ונתן לו משכון על המקח), ויקרת (נת-
ייקר המלח, ורצה המוכר לחזור בו),
אתא לגבי רב, א"ל, או יתן לו כל
עירבונו (כל מה שהוא נגד ערבונו יתן
לו כפי שוויו כך וכך מלח), או (אם אינו
רוצה במקח) ימסור לו למי שפרע (דב-
מקצת דמים שקיבל נתחייב מיהת לקבל
עליו מי שפרע), מחלפא שיטתי' דרב,
תמן הוא אמר כד אנא אמר לבני ביתי

(*) וסיום מס' שביעית.

(1) כן מפורש בפיהמ"ש להרמב"ם ורע"ב שם
"אע"פ שאין שם משיכה". וראה תו"ט ומלאכת
שלמה (וראה גם פ' מהרי"ב בן מלכי צדק) שם
דהכונה, "בלא תנינת דמים". ע"ש. וראה בירושלמי
שם.

(2) פני משה לירושלמי שם.

(3) ירושלמי שם עם פ' הפני משה.

(4) פלפולא חריפתא לרא"ש ב"מ פ"ד ס"יב
סק"ש. שנות אליהו להגר"א סוף שביעית. ועוד —
ראה הנסמך בהערה 8.

(5) פ"ד ה"ב. הובא ברי"ף ורא"ש (וכן בר"ח)
לב"מ מט, א.

(6) פני משה לירושלמי שם.

ב. במפרשים נאמר כי כמה ביאורים בדברי:

(א) החילוק בין ב' ההנהגות הוא משום דחד מיירי במתנה מועטת והשני במתנה מרובה (וכהא דמחלק בבבלי בב"מ ב' דעת ר' יוחנן דס"ל דדברים יש בהם משום מחוסרי אמנה, דהוא רק במתנה מועטת דסמכה דעתי' דהמקבל, ואילו במתנה מרובה אין בהם משום מחוסרי אמנה, דלא סמכה דעתי'). דעובדא ד' מס' שביעית מדובר במתנה מועטת דאז נהג כן למדת חסידות שלא חזר בו: וכן התם (בירושלמי ב"מ) לענין מתנה לענין, כי בכלל מתנה לענין היא מתנה מועטת: אבל "אין עתיר אימליך בי תניינות", ד' כיון דלעשיר נותנים מתנה מרובה, לא נהג בזה להחמיר אפילו ע"פ מדת חסידות (וכמו ר' יוחנן שמחמיר בדברים, ואעפ"כ ס"ל שבוה אין בהם משום מחוסרי אמנה).

ב) בירושלמי ב"מ שם איירי בענין זמן הנתינה, אי מותר לדחותה לאחר זמן, והחילוק בין עני ועשיר הוא דאמירה ל' עני דהוי בגדר צדקה יש בה דין נדרי

(7 בספר ניר (על ירושלמי כאן. להר"מ מארים) כתב דחסר בירושלמי כאן מילתא דרב שהובאה ב' ירושלמי בי"מ (שבפנים) ומפרש שהקושיא בירושלמי כאן מחילפא שטתי' דרב כו' היא מהנהגותו כאן לזה שמפקד לשמשי, וע"ז מתיר בירושלמי, "תמן למדת הדיון ומה דרב נהוג למדת חסידות" (ומהפך ומשנה כל הסדר והג' בירושלמי כאן). ואכ"מ.

(8 בהבא לקמן ראה שער יוסף (להחיד"א) סי' ט. שנות אליהו שם. ביאורי הגר"א יו"ד סרנ"ח סקל"א. ח"י הצ"צ שביעית שם (ס"ד). פרי יצחק ח"א סנ"א. ועוד.

(9 מט, א.

(10 ראה גם שטמ"ב ב"מ שם ד"ה כתב הרי"ף בסופו (בתירוצו השני).

(11 ראה נמוק"י ב"מ שם ד"ה ובמתנה מרובה:

וקאי עלי' בכל תאחר¹² ולכן צריך ליתנה מיד, אבל בעשיר דאין כזה נדר מותר לדחות הנתינה לאחר זמן. אבל מדיו קיום דברו לא ה' חוזר בו גם בעשיר.

ג) הא דסוף שביעית איירי כשאמר ליתן בפני מקבל המתנה, ולכן אף דב' מתנה מרובה לא סמכה דעתי' מ"מ מידת חסידות איכא שלא לחזור ממה שהבטיח, אבל בירושלמי ב"מ שם איירי שלא בפני מקבל המתנה ורק למשרתו הודיע שיתן המתנה¹³, ולכן יש הפרש בין עני דנעשה כנדר משא"כ בעשיר, דכיון דהמקבל מתנה לא ידע, ליכא בו אפילו מדת חסידות שלא לחזור¹⁴.

אבל נוסף על הקושי והדוחק שבכל אחד מביאורים אלה¹⁵ – צ"ע בעצם ה' ענין, דלכאורה מפשטות דברי הירושל' מי כאן מובן שהנהגת מדת חסידות דרב היתה שמעולם לא חזר בו מדיבורו, והי'

אבל בעני נעשה נדר דגרסינן התם רב מפקיד כו'. ולהעיר, דדברי רב באים בהמשך לדברי הירושלמי לפנ"ז "הדא דתימא כו' אבל כו' נעשה נדר", החילוק דעשיר ועני (ראה הג' בזה). וע"ז ממשיך "רב מפקד לשמשי" (אלא שבר"ף ורא"ש שם דילגו זה). וראה שר"ע חו"מ סרמ"ג ס"ב ובסמ"ע שם סק"ה. שר"ע אדה"ז חו"מ הל' מכירה ס"ד.

(12 ראה שטמ"ב שם ד"ה וכתב הרמ"ך.

(13 פרי יצחק שם בסופו. ובחי' הצ"צ שם ס"ד "ותירוצו הירושלמי דהוה י"ל דס"ל כתירוצו ראשון דירושלמי סוף שביעית דרב איירי כשהעמידו אצלו כו".

(14 וראה עוד תי' בשער יוסף שם. ועוד.

(15 ראה ח"י הצ"צ ופרי יצחק בהקושיא על תי' הא'. שער יוסף שם (כח, סע"א) הקושיא על תי' הב' (וראה גם צ"צ שער המילואים ח"ד סניח וס"י קנב). וכן קשה על תי' הג', דמפשטות הלשון בירושלמי לא משמע שהעמידו אצלו, כבתי' הירושלמי דרב נהג למדת חסידות.

דוקא (כי אין שייד לומר לב"ב) איירי לא ברכושו הפרטי של רב וב"ב, אלא ברכוש הנמצא ברשותו בתור רב בעירו, שכמה סוגי רכוש נמצאים ברשותו וב-אחריותו (אף שאינם שלו), וכמו: קופת הקהל, ממון (דיחיד או רבים) שנמסר לו לחלקו או להיות ממונה בחלוקתו ל-צדקה. וכיו"ב.²⁰

ומובן שבנוגע לרכוש זה שברשותו (שאינו שלו), ה' רב רגיל לצוות ל-שמש' (שמש ב"ד) וכיו"ב, ואילו בשייכות לרכוש (ענינים) שבביתו - ה' רב מצווה לבני ביתו, כולל משרת ושמש בביתו.

ועפ"ז מובן החילוק בין עובדא דרב שבירושלמי שביעית לעובדא שבירושלמי מי ב"מ:

הנהגת רב בשייכות לרכושו הפרטי (שאודותו צוה לבני ביתו) היתה במדת חסידות שלא לשנות מדיבורו (אפי" כ-שזה קשור בהפסד ממון, כגון במתנה, או במכר כשנתייקר השער וכיו"ב²¹); אבל בנוגע לרכוש שאינו שלו, אלא רכוש של הקהל (או דיחיד) הנמצא ברשותו, אין מקום להחמיר על עצמו לנהוג ב-

מקיים דברו אף שמצד הדין לא הי' מחוייב בזה, ומצד טעם זה אין חילוק אם המקבל הוא עשיר או שהיא מתנה מרובה (והמקבל לא סמכה דעתי) או שלא בפני המקבל וכו' - כי בכל אופן ה"ז שינוי בדיבורו, שאינו מקיים מה ש-אומר; ואין לומר ע"פ גודל מדת חסידות דרב (שרב במיוחד ה' נוהג בעשרה מילי דחסידותא²²) שלא קיים דברו ב-פרטיו.

ואע"פ שבבבלי איתא²³ שרב פליג על ר' יוחנן וס"ל דדברים אין בהם משום מחוסרי אמנה - הרי גם שם המדובר הוא ע"פ הדין ולא בהנהגתו המיוחדת של רב עצמו: משא"כ בהא ד-ירושלמי ב"מ שקאי בהנהגת רב עצמו כמו בהא דשביעית²⁴.

ג. ונראה לבאר כ"ז בהקדם הדיוק בשינוי הלשון בב' הסוגיות דירושלמי: בסוף שביעית לשון רב היא „כד אנא אמר לבני ביתי“, ובב"מ הלשון - „רב מפקד לשמשי“.

[ואין לומר דלהיות שהנהגה זו היתה מדת חסידות, לכן לבני ביתו רצה ל-הראות ולחנכם במדת חסידות, משא"כ לשמשי שלא מוטל עליו חינוכו²⁵ - ד-הרי גם כאשר „מפקד לשמשי“, המדובר הוא הנהגה בתור שלוחו של רב].

וג"ל דהחילוק הוא, דבדבריו לבני ביתו קאי רב בממון ורכוש הפרטי של רב ובני ביתו, משא"כ מ"ש לשמשי

(20) ובנוגע לב"ד או אפטרופוס בנכסי יתומים - ראה רמב"ם הל' מכירה פ"ל ה"ז. הל' נחלות פ"א ה"י. וטושו"ע ח"מ סר"ל סכ"ז. סר"צ סט"ז. ובנ"כ.

(21) במחלוקת רב ור"י (בבלי ב"מ שם) אי דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה, פלוגתא בראשונים אם זה רק בשלא נשתנה השער או גם בנשתנה השער (וכהובא ברמ"א ח"מ ס"ח רד). אבל בכל אופן כיון שנקטינן דרב בעצמו נהג כדעת ר"י, א"כ להדיעות דר"י ס"ל דיש בהם משום מחוסרי אמנה גם בנשתנה השער מובן דגם רב נהג כן. וכן משמע מזה שמקשה בירושלמי בסופו, מעובדא דנתן „ערבון על מילחא ויקרת“ ואינו משני דשאני התם דנשתנה השער.

(16) תשובות הגאונים (שערי תשובה) סקע"ח. ס' יוחסין מאמר ב' אות ריש. סה"ד סדר תנאים ואמוראים ערך אבא אריכא ס"ז. ועוד.

(17) ב"מ מט, א.

(18) כמ"ש בשנות אליהו שם.

(19) ראה ספר ניר שם.

עוד זאת, שזה פעל שינוי בגוף דיבורו. מכיון שבשעת דיבורו הנהגתו הרגילה ש"הן שלך (יהי) צדק"²², היינו לקיים את דברו ולהצדיק אותו²³ (וכ"ש דבשעת האמירה צ"ל "הן שלך צדק"²⁴ – שיאמר לו ודאות ליתן לו, ולא דרך התול ר' כיו"ב²⁵ – אחד בפה ואחד בלב²⁶) – בה דיבור לבד גמר ומקני, ע"י הדיבור עצמו נעשה קנין²⁷ בהחפץ שנותן במתנה. וכמו שמוכח מהתחלת דברי הירושל' מי שביעית שם, שהקשו על הנהגת רב – "מתניתא פליגא על רב אימתי אמרו

מדת חסידות שלא לשנות בדיבורו, כיון שזה דבר השייך להקהל (או ליחידים) שרכושם נמצא ברשותו – ולכן אין מדת חסידות שלו (של רב) שייכת בנוגע לרכוש זה (דהקהל או היחידים).

ולכן, הן בנוגע לנכסי יחיד הנמצאים ברשותו, צריך לשער דעתו של בעל הרכוש כמה רוצה ליתן, והן בנוגע לקופת הקהל וכיו"ב, יש לשער דעת (רוב) הקהל והאחרים דהקופה.

ולכן אמר רב למשרתו, שכאשר אומר לו לתת מתנה לעני, יתן לו מיד, כי ודאי וברור לרב, דלא רק בקופת הקהל המיועדת לצדקת הקהל סומכים עליו (רב) לחלקם, אלא דגם בנוגע ליחיד – נוחא לי לזה היחיד, כיון שהוא רב הקהל, שיתן להעני: משא"כ בנוגע לעשיר ציוה, "אמליך בי תניינות", כי אמירתו בתחלה לתת היתה כפי דעתו של רב (בעצמו), ולכן צריך לשער (עוה"פ) דעתם של בעלי הרכוש – אם מסכימים למתנה זו (לעשיר), ולכן, "אמליך בי תניינות".

ד. ויש להבין בזה: אפילו אם ב' סוגיא דב"מ איירי ברכוש אחרים, מ"מ, כשרב שינה אח"כ מדיבורו יש בזה שלי-לת מדת חסידות דרב (כיון שאינו עומד בדיבורו – אף שיש לו טעם ע"ז), וא"כ הרי מצד מדת חסידות לא ה' לרב לומר אודות נתינה זו בתחלה אם אפשר שישנה דיבורו. ועוד זאת: אם ניתנה לרב האחריות והבעלות המלאה (בתור גבאי וכיו"ב), לכאורה לא איכפת לו מהו רצונם של בעלי הרכוש, שהרי הכל ברשותו של רב?

ויש לומר הביאור בזה:

הא דמס' שביעית שמצד מדת חסידות לא חזר בו רב מדיבורו, הכוונה, שנוסף לזה שלאחרי שאמר לא חזר בו, הנה

(22) ב"מ שם: ירוש' שביעית שם (ועוד) – עה"פ (קדושים יט, לו) איפת צדק והיו צדק.

(23) כבפי' המשניות להרמב"ם שביעית שם. וראה גם רש"י כתובות פו, סע"א בהא דפריעת בע"ח מצוה.

(24) להעיר משו"ע אדה"ז, דבחו"מ ה' מכירה סי"ב כ': "ומ"מ בשעה שאומר לו ליתן לו צ"ל בדעת גמורה ולא יאה בדעתו לשנות כי לדבר א' בפה וא' בלב אסור מן התורה שנאמר איפת צדק כו"; ובא"ח סקנ"ז סי"ב מפרש בפסוק הנ"ל "כלומר כשאתה מדבר הן או לאו קיים דברייך והצדק אותם". (25) כדברי ר' יעקב בן זנדי בירושלמי שם (שע"ז קאי המשך דברי הירושלמי דרב פליג) כבפי' הפ"מ.

(26) כתיורן אב"י בבבלי שם לדעת רב. וע"פ המבואר הרי זהו לפי דעת רב לדינא שם דדברים אין בהם משום מחסורי אמנה, אבל בהנהגתו בעצמו במדת חסידות קיים הפסוק "היו צדק" גם כפשוטו, שקיים דברו, כבפנים.

(27) ראה תוד"ה אליבא (כתובות קב, א): ואפילו באמירה בעלמא ש' דברים שנקנים כדקאמר בסמוך ועוד דשמעין לי לר"י בהזהב הנותן מתנה מועטת לחבירו קנה אע"פ שלא הגיע לידו דגמר ומקני (וראה רש"י שם). וכן משמע בשו"ת הרא"ש כלל קב סי'. ע"ש. וראה ר"ח ב"מ שם: דאמר ר"י ישראל שאמר לבן לוי וכו' דקני. ולהעיר מתוד"ה הכא כיב ככג, ב. קצות החושן סרי"ד סק"ג. ועוד. וראה לקו"ש ח"ז ע' 295. ואכ"מ.

חסידות", שזה שרב נהג בעצמו מדת חסידות שלא הי' חוזר בו, אינו בגדר אחר ממה שסבר בתחלה (בירושלמי) ב"דעת רב (שיש בדיבורו קנין). והיינו, שמדת חסידות דרב (לא לחזור מדיבורו) אין פירושה שלא חזר בו אח"כ מדיבורו, אלא שמצד מדת חסידות שלו הי' דיבורו בעצמו בתוקף, שגמר ומקנן³⁰.

ועפ"ז יובן שכ"ז אפשר לומר רק בנוגע להאמירה לבני ביתו, שבנוגע ל"חפציו ורכושו הפרטי יש בדיבורו תוקף דקנין בהמתנה שאמר ליתן לחבירו, אבל כשאירי בדברים של אחר או של ה"קהל, אלא שהם ברשותו לצוות כו', כהא דב"מ שמפקד לשמש³¹, אזי לא חל ב"רכוש זה קנין (או אפילו התחייבות) ב"גוף המתנה [ובמילא לא שייכת כאן לכתחילה ה"מדת חסידות" דרב לעמוד בדיבורו, ואם דיבורו לא יתקיים אח"כ מחמת בעלי הרכוש אין כאן חסרון ב"מדת חסידות שלו].

ולכן "מפקד רב לשמש" אימת דנימר לך תתן מתנה לבר נש אין הוה מסכן הב לי' מיד ואין עתיר אימליך בי תניינות", שאין הכוונה בזה שבנוגע לעני נעשה נדר ובמילא אינו יכול לחזור בו, אלא להיפך (וכפשוטת ההמשך בירושלמי שם, שמביא הא דרב בהמשך ללפניו ש"יכול לחזור בו) – להדגיש בזה השינוי לגבי האמירה לבני ביתו, שכאן אין ה"קנין (וכיו"ב) ע"י האמירה והדיבור, שב"אמירתו לבד גמר ומקני (או מתחייב) כבאמירתו לבני ביתו, אלא תלוי מיהו המקבל, ולכן כשהמקבל הוא עני אז צריך לתת לו מיד, כיון שידוע שגם דעתו של בעל הרכוש (או הקהל) ליתן, ואין מקום לבירור נוסף, וכנ"ל.

המטלטלין נקנין במשיכה ברשות הרבים או בחצר שאינו של שניהם וכו' ברשות המוכר לא קנה עד שיגבי' או עד ש"ימשוך את הכל מרשות הבעלים כו" [דלכאורה, מהי השייכות דדברי רב לה"ברייתא? הרי רב אמר שלא הי' חוזר בו מדיבורו (בכדי שלא יהי' ממחוסרי אמנה, או בכדי שתהי' רוח חכמים נוחה הימנו וכו'), ולא בנוגע לקנין דהחפץ, ואילו בהברייתא אירי בדין קנין, "לא קנה עד שיגבי' כו"?? ומוכח מזה] דה"ירושלמי מפרש דברי רב שס"ל שיש בזה קנין ולכן אינו חוזר בו, כמ"ש ב"מפרשים³², וזהו שמקשה "אם במוכר ולוקח אמרו דלא קנה הלוקח עד ש"יגביהנו או עד שיוציאנו מרשות ה"בעלים, מכ"ש במקבל מתנה דלא זכה בדיבור לחודי', ואמאי קאמר רב לית אנא חזר ב",

[ופשיטא לפי מה שמשני בירושלמי שם, "כאן שהעמידו עמו כאן בשלא העמידו עמו", כמו שפירשו במפרשים³³, ד"רב מוקי להאי ברייתא בשלא העמידו ללוקח עמו לכן לא קנה עד שיקנה ב"דרכי הקני' והאי דרב גופי' בשהעמיד להמקבל עמו בשעה שאמר ליתן לו והראה לו מה שהוא", דכיון "שהעמידו עמו", לכן קנהי' ואינו חוזר בו] –

הנה מעין זה י"ל למסקנת הירושלמי "תמן למדת הדין ומה דרב נהג למדת

(28) פני משה שם [אבל בר"ש סירילאו פי' אי איכא איסורא או לא]. וראה בפי' מהר"א פולדא שם. פרי יצחק שם.

(29) ובחי' הצ"צ שם אות ד', "ור"ל דרב מיירי שהעמיד המקבל עם בני ביתו דאזי קנה משום מעמד שלשתן", וכן להלן שם "מעמד שלשתן". וכן פי' במהר"א פולדא שם. וע"ש שמפרש האוקימתא דרב למידת חסידות, דאם למדת הדין מאי רבותא דרב כו' הרי מדינא קנה לכ"ע ואף ר"י לא פליג. ע"ש.

צמיחה (כטבע העולם) מפני שסומך על הקב"ה, שהוא ברא את העולם והטביע חוקי הטבע באופן של „זרע וקציר גו' לא ישובותו“³⁶, ורק משום כך בטוח הוא שזריעתו תצליח ותצמיח.

באופן זה הרי דרכי הטבע תופסים מקום אצלו, אלא שחשיבותם אינה מצד עצמם אלא רק משום שהקב"ה הטביע חוקים אלו בהבריאה.

(ב) „שמאמין בחי העולמים“, שאין דרכי הטבע תופסים מקום אצלו כלל, ואינו סומך עליהם כלל (לפי שמרגיש שהקב"ה הוא בורא הטבע בכל רגע מאין ליש וחוקי הטבע אין להם מציאות כלל) – אלא זורע אך ורק מפני אמונתו ב־הקב"ה, שכיון שהקב"ה ציוה לו לזרוע, הרי הוא סמוך ובטוח שהוא ית' יצליח את זריעתו שיצמיח. וזהו דיוק ל' חז"ל „שמאמין בחי העולמים“, דאילו ה' זה רק מפני שסומך על הקב"ה מנהיג הטבע אין צורך עתה בהאמונה (שלמעלה מן השכל) כיון שבצירוף אביו וכו' ה"ז יותר ממאה פעמים (ואחד): אבל כיון שאצלו אין דרכי הטבע תופסים מקום כלל, וסומך רק על הקב"ה, שהוא ית' יצליח את זריעתו – הרי לזה צריך אמונה שלמעלה מהשכל.

ו. ועפ"ז יובן ויומתק גודל ענין מצות שביעית, שבפשוטות שורש מצוה זו הוא להחדיר ולהטביע באדם את ההכרה שהצמיחה שבארץ תלויה אך ורק ב־הקב"ה³⁷, שלכן ציוה השם „ושבתה הארץ שבת לה“³⁸, באופן שהאדם סומך אך ורק על הקב"ה, ולכן אע"פ ש„לא

ה. והנה כל עניני התורה הם בדיוק, ומובן מזה, דזה שסיום מס' שביעית הוא (לא רק בעניני שביעית, אלא) בדין בעניני ממונות וכיו"ב – „וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו“, ובוה גופא מוסיף בגמ' (ירושלמי) אודות הנהגתו של רב בענין זה באופן של מדת חסידות – שהנהגה זו ד„כל המקיים את דברו“ (ובאופן של מדת חסידות) שייכת לכללות תוכן הענין ד„שביעית“.

ויש לבאר זה ע"ד הדרוש (בעבודת האדם), בהקדם מאמר רז"ל³⁹ על ה־פסוק⁴⁰ „והי' אמונת עתך גו'“, ד„אמונת זה סדר זרעים“, ומפרש בירושלמי ש־מאמין בחי העולמים וזורע⁴¹.

ונת' במ"א בזה⁴², דהגם שענין הזריעה הוא בטבע והנהגת העולם, הבריאה, וגם אינו־יהודי שאינו מאמין בחי העו־למים זורע וסומך על זריעתו, מ"מ, איש ישראל הזורע עושה זאת לא מפני שכך הוא מנהגו של עולם – כהנהגת שכנו האינו־יהודי, ואפילו לא מפני שנהג כן בעצמו כמה פעמים, שכבר זרע הרבה פעמים ובכל פעם הביאה הזריעה צמיחה וכו' – אלא אך ורק מפני ש„מאמין בחי העולמים ו(רק לכן הוא) זורע“ (עתה).

ובעומק יותר: החידוש בזה שאיש ישראל סומך על הקב"ה („חי העולמים“) כשזורע, יכול להיות בשני אופנים⁴³:

(א) שבטוח שהזריעה תביא לידי

(31) שבת לא, א.

(32) ישע' לג, ו.

(33) תוד"ה אמונת – שבת שם. וכו' במדרש

תהלים יט, ח. במדבר פ"ג, טז.

(34) ראה לקו"ש ח"א ע' 216. ע' 240.

(35) ראה בארוכה לקו"ש ח"ח ע' 295 ואילך.

וראה גם שם ח"ט ע' 174 ואילך.

(36) נח ח, כב.

(37) ראה חינוך מצוה פד. מצוה שכה. רמב"ן

פרשתנו כה, ב. אברבנאל שם.

(38) פרשתנו כה, ב.

ואתר) עובר הדבר לבעלותו. אבל אצל איש ישראל, התוקף שבמעשה קנינים שלו אינו מפני שכן מקובל בדרכי העו-
לם אלא מפני שכן צווה הקב"ה בתורתו, ונתן לנו דיני קנינים, כמ"ש⁴³ "כי תמכרו גר' או קנה מיד עמיתך" וכיו"ב.

ומוסיפה המשנה בסוף שביעית, שיש-
נה הנהגה נעלית עוד יותר, ד"כל ה-
מקיים את דברו", אע"פ שלא הי' כאן
שום מעשה קנין, וא"כ לא רק מצד דרכי
העולם לא נקנה החפץ, אלא גם מצד
התורה לפי שורת הדין (שנתנה תוקף
לדרכי הקנינים) לכאורה אין כאן קנין –
מ"מ, מצד גודל מדת חסידות שלו (הבאה
מכללות ציווי התורה בעומד בדיבורו),
כיון שהתחייב עצמו בדיבורו, ה"ז נחשב
אצלו שהדבר נקנה כבר, והוא מקיים את
דברו.

ויהי רצון שע"י העסק במס' שביעית
ועד לגמרה וסיומה, נזכה בקרוב לקיים
מצוה זו בפועל, שיקויים היעוד "רצית
ה' ארצך ("עשו את השמיטים") שבת
שבית יעקב"⁴⁴, בביאת משיח צדקנו,
שיוליכנו קוממיות לארצנו בשנה זו* –
שנת "תשמט ידיך"⁴⁵ – ממש.

(משיחות ו' תשרי ופ' האזינו תשמ"ז)

(43) פרשתנו כה, יד. וראה סהמ"צ להרמב"ם
מ"ע רמה. חינוך מצוה שלו.
(44) תהלים פה, ב. מדרש תהלים שם.
(*) שנת הדפסת השיחה בפעם הראשונה
(תשמ"ט). המו"ל.

(45) (ל' הכתוב פ' ראה טו, ג), כמשנ"ת כמ"פ
הרמו בזה, שהקב"ה משמט כל החובות דבניי (ראה)
גם פיוט אנא עוררה בסליחות דערב ראש השנה),
וכשטלה סיבת הגלות (ה"חובות" דבניי, "חטאי-
גרי", בטל המסובב, הגלות, ובאה הגאולה האמיתית
והשלילה תיכף ומיד.

נזרע ולא נאסוף את תבואתנו"⁴⁶, "ו-
צוית"⁴⁷ את ברכתי לכם גר'.

ויש לומר, שאין הכוונה במצוה זו רק
למי שעדיין לא הגיע להדרגה ד"מאמין
בחי העולמים וזורע" ולכן זקוק הוא
למצות שביעית להחדיר בו הכרה זו,
אלא אפילו מי שזרע את שדהו במשך
שש השנים באופן ד"מאמין בחי העו-
למים וזורע" (כנ"ל) – מ"מ, גם אצלו
פועלת מצות שביעית חידוש עיקרי.

והביאור בזה:

במשך השש שנים, אף שהאדם יודע
שלא חוקי הטבע ומעשה זריעתו הם ה-
סיבה האמיתית לצמיחת התבואה וה-
פירות, מ"מ, כיון שבפועל ישנה בזה
עשיית האדם, וברכת ה' באה אליו ב-
אמצעות עשייתו, "וברכך ה' א"ל בכל אשר
תעשה"⁴⁸ דייקא, לא ניכרת בגלוי ולעיני
בשר אמונתו בחי העולמים;

ודוקא בשנה השביעית, כשאינו זורע
כו' ואין שום פעולה ומעשה בני אדם,
ומ"מ ה"ה עוסק בלימוד התורה⁴⁹ ב-
מנוחה בלי שום דאגה, ה"ז מורה על
האמונה שלו בחי העולמים.

ז. וע"פ כל הנ"ל תובן השייכות ד-
שביעית להנהגה ד"מקיים את דברו"
(עד לתכלית השלימות בזה באופן של
מדת חסידות, ועד כהנהגת רב):

דרכי הקנינים ישנם גם אצל אומות
העולם, שכשאדם עושה קנין (לפי דרכי
הקני' בכל מדינה, הנהוגים בכל אתר

(39) שם, כ.

(40) שם, כא.

(41) פ' ראה טו, יח.

(42) ראה ספורנו פרשתנו כה, ב. ד. ועוד.

בהר ב

לפנ"ז, ובפרט שב' הפסוקים הם בסמי-
כות זל"ז – צ"ע אמאי כפל רש"י פיי-
רושו?

[ויתירה מזו: בתו"כ (מקורו של
פרש"י, לכאורה) מפרש רק הכתוב ה-
ראשון "כי עבדי הם" – "שטרי קדם
(עליהם ראשון)": ובפסוק השני "כי לי
בני ישראל עבדים" לא פירש עוה"פ
"שטרי קודם"¹⁰. והרי בתו"כ, שהוא סדר
הלימוד ע"ד ההלכה והדרש, מצינו ש-
נכפלו כמה דרשות ולימודים¹¹; אבל
רש"י ש"לא באתי אלא לפשוטו של
מקרא", הרי כמדובר כמ"פ, סומך על מה
שפירש לפנ"ז].

ועכצ"ל שהטעם ד"שטרי קודם" על
דיני ישראל הנמכר לנכרי, הוא ענין
אחר (וחידוש) לגבי טעם דיני ישראל ה-
נמכר לישראל, ולכן הוצרך רש"י לחזור
ולחידוש, שזה ש"שטרי קודם" הוא
טעם (גם) לדיני ישראל הנמכר לנכרי.

ב. לכאורה יש לבאר זה בפשטות:

במוכר עצמו לנכרי, שה"גרם" לזה
הוא "דבוקו עמו (עם הנכרי) ע"י שלמד
ממעשיו"¹², ועד שמכר עצמו לעכו"ם

א. בסוף פרשתנו מדובר אודות דיני
עבד עברי הנמכר לישראל – "כי ימוך
אחיר ונמכר לך", שיש בו כו"כ אזהרות
"לא תעבוד בו עבודת עבד, כשכיר
כתושב יהי עמך גו' ויצא מעמך גו' ושב
אל משפחתו גו'";² ואח"כ באים דיני
עבד עברי הנמכר לנכרי – "וכי תשיג
יד גר גו' ומך אחיך . . ונמכר לגר תו-
שב עמך או לעקר משפחת גר"³ (נמכר
לעבודת כוכבים עצמה להיות לה שמש
. . לחטוב עצים כו"כ)⁴, שיש כו"כ פרטי
דינים בגאולתו⁵, אחרי נמכר גאולה
תהי' לו גו' (עד –) ואם לא יגאל באלה
ויצא בשנת היובל גו'".

ובשניהם נאמר בפסוק אותו הטעם –
"כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ
מצרים", "כי לי בני" עבדים עבדי הם
אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים גו'";⁶
זאת אומרת, שענין זה ("עבדי הם") הוא
טעם הן על דיני עבד עברי הנמכר ל-
ישראל והן על דיני ישראל הנמכר ל-
נכרי.⁷

והנה בפרש"י מצינו הכפלה בפירוש
טעם זה, שבשני הפסוקים פירש "עבדי
הם – שטרי קודם". ולכאורה, ע"פ הכלל
הידוע, שרש"י סומך על מ"ש בפירוש

(9) ועד"ז הוא במדרש לקח טוב, ומוסיף, ואין
רשות לשום אדם עליהן לשעבדם".

(10) ורק הביא שם הדרשה: כי לי בני" עבדים
עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על תנאי
שלא ישתעבדו בהם (וראה הערה הבאה). וראה
לקו"ש חיי"ז ע' 300 הערה 41 ובשוה"ג.

(11) להעיר מענייננו, דבפסוק כה, מב (הובא
לקמן בפנים) דריש על תנאי שלא ימכר ממכרת
עבד; ובפסוק כה, נה דריש ג"כ עד"ז (כבהערה
שלפנ"ז).

(1) כה, לט ואילך.

(2) שם, לט-מא.

(3) שם, מז ואילך.

(4) פרש"י שם, מז.

(5) שם, מח ואילך.

(6) שם, מב.

(7) שם, נה.

(8) וראה חזקוני שם.